teszi ki.

A következőképlet segítségével községenként kiszámolhatjuk a függőségi mutatót:

$$\text{Függőségi mutató} = \frac{\text{0–14 évesek száma + 60 év felettiek száma}}{\text{15–59 évesek száma}}$$

A függőségi mutató legalacsonyabb kiszámolt értéke Kolozs megyében 55% (Gyalu községben). 18 község esetében a mutató értéke meghaladja a 100%-ot, ami azt jelenti, hogy minden munkaképes személy saját magán kívül még legalább egy (kiskorú vagy idős) személyt kell(ene) eltartson a keresetéből. A legrosszabb a helyzet Csürülyén (146%) és Szarvaskenden (147%). A függőségi mutató megyei átlagértéke 80%.

A függőségi mutató értéke még ennél is nagyobb lenne, ha a munkaképes keresők csoportját leszűkítenénk a 20–59 évesek korcsoportjára (ami valósághűbb megközelítés lenne, tekintetbe véve, hogy a kötelező iskolai oktatást 10 évre terjesztették ki, illetve hogy elég nagyszámú vidéki fiatal folytatja tanulmányait szakiskolákban, líceumokban és egyetemeken is).

A mezőgazdaság jelenlegi termelékenységét figyelembe véve nem valószínű, hogy a mezőgazdaságban dolgozók saját magukon kívül több személy eltartását biztosítani tudják, ezért kívánatos lenne a vidéki lakosság minél nagyobb arányú foglalkoztatása a mezőgazdaságon kívüli ágazatokban (ipar, szolgáltatások).

A többségében magyar lakosságú községekben a gyermekek, az aktív lakosság, illetve az idősek aránya a következő (2. táblázat):

	0-14 évesek	15-59 évesek	60 év felett	Függőségi mutató értéke
Körösfő	14.11%	58.39%	27.50%	0.71
Tordaszentlászló	14.19%	56.10%	29.71%	0.78
Bálványosváralja	15.07%	55.77%	29.16%	0.79
Szék	13.18%	55.74%	31.08%	0.79
Búza	14.90%	54.28%	30.81%	0.84
Kalotaszentkirály	15.03%	51.78%	33.19%	0.93
Magyarszovát	12.85%	44.58%	42.57%	1.24

Forrás: saját számítások a 2002-es népszámlálási adatok alapján

2. táblázat: A lakosság korcsoportonkénti megoszlása és a függőségi mutatók értéke Kolozs megye magyar többségű községeiben

A táblázat adatait összehasonlítva a megfelelő mutatók legkisebb és legnagyobb értékeivel, illetve a megyei átlagértékekkel, megállapíthatjuk, hogy a magyar többségű falvak demográfiai szempontból az átlaghoz közel állnak, de 1,5–4 százalékkal alacsonyabb a gyermekek és (Kőrösfő kivételével) 1–15 százalékkal magasabb az idősek aránya.

A demográfiai megfontolásokon alapuló gazdasági fenntarthatóság szempontjából igazán kritikus helyzetben jelenleg csak Magyarszovát van, de a gyermekek alacsony számaránya miatt hosszú távon egyetlen, többségében magyar lakosságú község helyzete sem igazán megnyugtató.

(Tekintettel arra, hogy a demográfiai mutatók és a gazdasági mutatók közti kapcsolat szoros, a *Fórum* későbbi számaiban elemezni fogjuk a demográfiai kérdésnek ezt a vonatkozását is.)

175 éve született a korszerű magyar közgazdaságtan első nagy képviselője, Kautz Gyula

MÁTYÁS ANTAL

Kautz diákkorában, egészen az 1850-es évekig, Sonnenfels kameralizmusa volt a magyar főiskolákban közgazdaságtanból kötelező tananyagként előírva. Kautz viszont mint tanár szakít a kameralizmussal, s a német történelmi iskola elméleti alapjaira helyezkedik. A német történelmi iskola Kautz felléptekor korszerű közgazdasági irányzatnak számított. A tanulmány bemutatja a német történelmi iskola legfőbb jellemzőit. Az iskola hatására Kautz nem az egyénből, hanem a társadalomból indul ki vizsgálódása során, akit nemcsak önérdeke serkent gazdasági cselekvésében, hanem a „jól felfogott érdeke", amelyben benne van a közérzület, az emberbaráti hajlam s az erkölcs is. S ha ez hiányzik, egy felsőbb irányító kézre, az állam szabályozó szerepére van szerinte szükség. Ez lép Kautznál a smithi láthatatlan kéz helyébe. Az absztrakciós módszer elvetésével Kautz a gazdasági törvényszerűségek kutatása során nem jár helyes úton, de azzal, hogy gondolatait nem skatulyázza be a törvények után kutató gazdasági rendszerek merev logikai keretei közé, hanem olyan tényezőkkel is számol, amelyeket a közgazdász az absztrakció során kénytelen elhagyni, a gazdasági élet olyan sajátosságaira mutat rá, amelyek hiányoznak az uralkodó áramlatoknál. A gazdasági élet szereplői, s nyomukban a gazdasági folyamatok sokoldalúan tárulnak elénk. Kautz figyelembe veszi a gazdasági folyamatok történelmi alakulását, az intézményi tényezők hatását is a gazdaságban. A dolgozat bemutatja Kautz befolyását néhány későbbi prominens magyar közgazdászra és megállapításainak hasonlóságát mai jelentős közgazdászoknál.

A hazai közgazdasági irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja volt (1829–1909). Születésének 175. évfordulóját a Budapesti Corvinus Egyetemen 2004 novemberében ünnepeltük. (A Közgazdasági elméletek története tanszék szervezésében megrendezett emlékülést Kautz két kötetének – A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése (Bekker Zsuzsa zárótanulmányával) és Államgazdaság- vagy pénzügytan – reprint kiadása kísérte az Aula gondozásában – a szerk.). Kautz Gyula főiskolai tanulmányait szülővárosában, Győrben végezte, ahol édesapja gyógyszertára volt. Majd Lipcsében hallgatott közgazdaságtant a régi német történelmi iskola megalapítójánál, Wilhelm Roschernél (1817–1894). A jogakadémián Kautz még közgazdaságtanként kameralizmust tanult. A fejlettebb nyugati közgazdaságtannal Roscher tanításain keresztül találkozott. 1849-ben a Pesti Tudományegyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett.

Részt vett az 1848/49-es szabadságharcban, de gyenge egészségi állapota miatt leszerelték. Tanárként a pozsonyi, győri, nagyváradi jogakadémián, majd a Pesti Műegyetemen, 1863-tól a Pázmány Péter Tudományegyetemen adott elő, kezdetben magyar közjogot és közigazgatást, majd kereskedelmi jogot és törvényismeretet, végül nemzetgazdaságtant és pénzügytant.

Vérbeli tanár volt, elsősorban tanárnak érezte magát, s nem ismert magasabb címet az egyetemi tanárságnál.

1865-től 1880-ig országgyűlési képviselő Deák-párti, majd szabadelvű programmal, 1867-ben az első alkotmányos költségvetésnek előadója, tagja a kiegyezést előkészítő bizottságnak. 1883-ban alkormányzója, 1892-től 1900-ig főkormányzója az Osztrák–Magyar Banknak, az egyike azon magyaroknak, akik a Monarchiában ilyen magas rangot értek el. 1865-ben az MTA rendes tagja, 1903–1904-ben az MTA másodelnöke, 1994-ben a megalakult Közgazdasági Társaság elnöke.

Mint közgazdász és Roscher-tanítvány, a német történelmi iskola hatása alatt állt. Tanítványa és tanártársa, Földes Béla írta róla, hogy „Kautz vezércsillaga a tudományban Roscher volt, a politikában Széchenyi István" (Földes [1929] 48. o.).

A tőkés gazdaság működését Kautz a német történelmi iskola szemszögéből igyekezett megközelíteni és ábrázolni. Nézetrendszerének bemutatásához és ábrázolásához előbb fel kell vázolnunk a német történelmi iskola főbb sajátosságait.

A német történelmi iskolát a 19. század közepén Németországban súlyosbodó társadalmi problémák hozták létre. A kor német közgazdái úgy látták, hogy az angol klasszikus közgazdaságtan, amely a némettől jelentősen eltérő viszonyokat tükröz, az iparosítással, az önérdek szabad követésével járó problémákra, különösen a munkásosztály nehéz helyzetére, a növekvő pauperizmusra nem nyújt megoldást. Átfogóbb elméletre, a valóság történelmi perspektívából való hűbb leírására, a gazdaságban ható tényezők teljesebb megragadására van szükség, az állam gazdasági szerepvállalásának nagyobb hangsúlyozására. Előfutárjuk Friedrich List volt. S mivel a tőkés gazdaságra történő átállással a magyar gazdaságban is hasonló problémák léptek fel, mint Németországban, Kautz fogékony volt a német történelmi iskola tanításaira. Fogékonyabb, mint akor angol és francia szerzőinek munkásságára, akiknek nézeteit pedig alaposan ismerhette, hiszen elméletörténetében részletesen ír róluk.

Roscher, de a német történelmi iskola mind a korábbi, mind a későbbi képviselői az angol klasszikus közgazdákat azért bírálták, mert egyrészt örök motívumból, az önérdek követéséből igyekeznek levezetni a gazdasági összefüggéseket, s ezzel hiányzik náluk a gazdasági folyamatok történelmi lefolyásának az ábrázolása. Másrészt az egyént kiszakítják a társadalomból, aminek pedig szerves része, ezzel figyelmen kívül hagyják a magatartását befolyásoló egyéb, nem gazdasági motívumokat, amiktől az iskola követői a gazdasági szabadság negatív következményeinek a tompítását várják, figyelmen kívül hagyják az erkölcs, az állam, az intézmények szerepét a gazdasági folyamatok alakításában, a nemzeti sajátosságokat. Szakítva az absztrakciós módszerrel, s a közgazdasági kutatás fő módszertani eljárásának az indukciós módszert tekintve, a német történelmi iskola képviselői elzárják ugyan maguk előtt az utat kutatásaikban a gazdasági törvényszerűségek feltárása előtt. Ugyan akkor a gazdaságban olyan hatóerőket tudnak feltárni, amelyek hiányoznak a klasszikusoknál.

Roscher még nem szakít meg minden kapcsolatot az angol klasszikus közgazdaságtannal, amint azt az újabb német történelmi iskola képviselői tették. „Távol állok attól, hogy ezt az utat (ti. a német történelmi iskola útját, M. A.) az egyetlen vagy legrövidebb útnak tekintsem" (Roscher [1843] Vorwort, IV. o.). Nem tagadja az önérdek követésének fontos szerepét a gazdaságban, de nem tekinti egyedüli domináns motívumnak. Úgy gondolja, hogy a klasszikus hagyományokat követi, de a klasszikus tanításokat induktív módszere révén történelmi példákkal, a valóság pontos leírásával egészíti ki. Maga Kautz is elismeri, hogy a közgazdasági elmélethez Roscher nem sokat adott hozzá (Kautz [2004] 511. o.). Német méltatója, F. Schinzinger arról ír, hogy Roscher munkájának legfőbb eredménye az volt, hogy „... előtérbe állítja a nem gazdasági tényezőket, amelyek befolyásolják a gazdasági életet" (Schinzinger [1998] 517. o.). Azoknak a tényezőknek a hatását vizsgálja, amelyekkel az absztrakciós módszer alkalmazásának a következtében az angol klasszikus közgazdák nem foglalkoztak. Heller Farkas sem feledkezik el ezekről a tényezőkről, de vizsgálatukat az alkal-

mazott közgazdaságtanbautalja. Arrólír, hogy „. . . az alkalmazott közgazdaságtan, azzal, hogy közelebb hozza az elmélet általános megállapításait az élet változatosságához és bonyolult körülményeihez, egyúttal megvilágítja azokat a tényezőket, amelyeket ne hézfel adata megkönnyítése érdekében az elmélet kikapcsolt és elhanyagolt" (Heller [1947] 37. o.).

Az a Heller, aki az elméleti közgazdaságtanban bírálja a német történelmi iskolát az absztrakciós módszer elvetése miatt, az alkalmazott közgazdaságtanában igyekszik szintézist kialakítani az osztrák iskolas általában a neoklasszikus elmélet és a német történelmi iskola tanításai között.

„Azt tartja, hogy az elmélet csak a gazdasági rugókat és a jelenségek gazdasági oldalát veszi tekintetbe, az alkalmazott közgazdaság, ». . . inkább az egész élettel, amelyben az ethikai szempontok is bentfoglaltatnak, törődik«. Az alkalmazott közgazdaságtanban, amely a szociálpolitikát is magában foglalja, Heller már azt hangoztatja, hogy az ember nem csupán gazdasági lény, hanem sokkal egyetemesebb célokat követ. A gazdaságnak a társadalomba való beágyazását, a gazdaságin kívül a többi motívumot az elmélet nem veheti figyelembe, mert akkor nem marad elmélet, de eme szükséges vizsgálatokat elvégezheti az alkalmazott közgazdaságtan, a gazdaságpolitika" (Mátyás [1999] 9.o.).

A német történelmi iskola serkentette a statisztika, a gazdaságtörténet, a szociálpolitika, a gazdaságpolitika elméletének fejlődését. A német történelmi iskola képviselőinek ösztönzésére a német parlament 1880-ban a munkásokvédelmétszolgálómunkásbiztosítási törvényt szavazott meg betegség, baleset, rokkantság, öregség, munkanélküliség esetén történő segélyezésre. Ez a törvény egyedülálló volt Európában.

Meg kell jegyezni egyébként, hogy a 19. század végétől az Egyesült Államokban kibontakozó régi intézményi iskola képviselőinek felfogása több szempontból is hasonló a német történelmi iskola követőinek álláspontjához.

A német történelmi iskola Kautz nézeteinek megértéséhez szükséges jellemzése után most térjünk át Kautz nézeteinek tárgyalására!

Kautz az angol klasszikusok hatására elismeri, hogy az önérdek követése a gazdasági folyamatok fontos hajtóereje. Ugyanakkor azt tartja, hogy az önérdekre épített közgazdaságtan csupán az önzés aritmetikája lenne. Valójában, tanítja Kautz a német történelmi iskola nyomán, a társadalom „. . . lényegileg egy és egészletes" (Kautz [1875] I. 24. o.). A közgazdászoknak nem az egyénből, hanem a társadalomból kell kiindulniuk. A közgazdász vizsgálódása során a gazdaságot attól nem különítheti el, mert a gazdaság annak „. . . csak egy oldala és megnyilvánulási köre . . . mely az utóbbinak minden többi körével . . . szoros kapcsolatban áll s anélkül fel sem fogható" (uo. 35. o.). „Annak tehát, aki az egésznek egyik oldalát tudományosan érteni akarja, minden többi oldalt is szemmel kell tartania, valamint azon tudományoknak, melyek a társadalmi élet a különbözőoldalai. . . és jelenségkörére vonatkoznak, egymást kölcsönösen feltételezniök kell" (uo. 33. o.). S a közgazdaságtannak figyelemmel kell lennie a nemzeti sajátosságokra is, int Kautz, hiszen egy nemzet belső viszonyai, intézményei, melyek szerint a gazdaság elrendeződik, „mindenkor az illető nép külön viszonyaiból lesznek merítendők. . ." (uo. 30. o.). Innen vizsgálódása tárgyának az elnevezése: nemzetgazdaságtan. A nemzetgazdaságtan „. . . nem az egyesek, hanem a morális politika egészként tekintett társadalom háztartásával foglalkozik. . ." (uo. 27. o.). Az egyéni gazdaságszerint ea magángazdaságtan tárgya. A nemzetgazdaságtan legfőbb vezérelve viszont az, hogy „. . . a közérdek és közhaszon követése benne és előtte mindenkor a döntő fontosságúak; s hogy a nemzetgazdaságtan következtetéseiben éppúgy, mint indítványaiban sohasem az egyoldalúlag tekintett magán, hanem mindig a nemzeti jólétet ismeri el mérvadó momentumnak" (uo.). Ezzel kapcsolatban írja: „Nincs méltóbb tudomány, mint amely emelkedésünk és hanyatlásunk okait és törvényeit, az emberi erőfeszítés és szellem viszonyait és diadalát lelki szemeink elé vázolja és magyarázza" (uo. 99.o.).

A társadalom egészét szem előtt tartó vizsgálódásból következik Kautz szerint az is, hogy a gazdálkodó alany magatartását nem lehet úgy bemutatni, mint amit csak az önérdek sarkal. A gazdasági motívumok mellett más, nem gazdasági motívumokat is figyelembe kell venni. Egy olyan színezetű elmélet, írja „amelyben az egyénnek önérdekén kívül . . . az azokon uralkodó egyéb pszichológiai tényezők: a társulásiösztön, a közérzület az emberbaráti és emberiességi hajlamok, vallás, jog és erkölcsi elvek számba nem vétetnek, s a fensőbb egész, a nép, a társadalom háttérbeszorul. . . sem elméleti, sem gyakorlati tekintetben kielégítőnek nem lesz nevezhető" (Kautz [1896] 19. o.). Kautz különösen az erkölcsi tényező fontosságát hangoztatja a gazdaságban.

A fennálló jövedelemelosztás szerint e a gazdasági tényezők mellett a társadalmi és gazdasági intézmények, a társadalom tagjai világnézetének is az eredménye. Kautz közgazdasági szemléletenem mentes az értékítélettől. Felveti, hogy a jövedelem mely elosztása a legjobb, a fennállót miként kellene tökéletesíteni.

A gazdálkodó alanyok tevékenységét szélesebb összefüggésben tárgyalva Kautz rá tud mutatni arra, hogy a közérdeket, a magánosok haszonleső törekvései csorbíthatják, a magán- és a közérdek gyakran ütköznek egymással. A két érdek azonban Kautz nál valójában nem térhetel egymástól. A társadalom felvirágozása a magán-

gazdaságnak is érdeke, de ennek felismeréséhez emelkedett szellemiség szükséges, az, hogy az egyén érdeke „jól felfogott", helyesen értelmezett érdek legyen. A smithi önérdek ilyen formában jelentkezik Kautznál. A magánérdek követésének „... kellő érettség és erkölcsi alap, törvénytisztelet..." (Kautz [1875] I. 114–115. o.) szolgáljon támaszul. A magánérdek követése csakebben az esetben szolgálja a társadalom érdekét.

És ha a magánérdek és a közérdek összeütközésbe kerülnek egymással, azaz az egyéni érdekek „nem jól felfogott" érdekek – az új intézményi iskola képviselői szerint az egyéneket érdeküket gyakran csalárd eszközökkel igyekeznek megvalósítani, opportunisták –, kettőjük összhangját a kormányzatnak kell biztosítania. A kormányzat a gazdasági folyamatok alakulását illetően „... nem viselkedett quietisztikus közömbösséggel a rosszul értelmezett laisser faire és laiser passer rendszerére támaszkodva..." (Kautz [1875] II. 22. o.). „Szükség van egy felsőbb vezérlő kézre..." (uo. 19. o.). A smithi „láthatatlan kéz" helyébe Kautznál a gazdasági élet konfliktusai esetén a „felsőbb vezérlőkéz" lép. Szerinte a közületi befolyás, az illető nép sajátos viszonyaiból fakadó társadalmi intézmények hozzák létre a gazdasági élet olyan alakulását, amelyben „rend és biztonságos szabály" valósul meg.

Ugyanakkor Kautz óvatosságra int. A kormányzati beavatkozás ne lépjen túl bizonyos határokon, ne fojtsa el a magánkezdeményezést. Az állami kiadásokkal kapcsolatban olyan problémákat vet fel, amelyek az újabb évtizedekben merültek fel a modern közgazdaságtanban.

Rámutat arra, hogy az állami hitelfelvétel növelve a kamatlábat, magánfelhasználástól von el pénzt. Nem történik meg azonban ez a kiszorítás szerinte, ha a kormányzat fel nem használt, heverő tőkét vonz magához. Ezzel a neokeynesiánus közgazdák érvelése bukkan fel Kautznál száz esztendővel korábban. Ugyancsak egy száz évvel későbbi vita egyik érve jelentkezik nála akkor, amikor arra figyelmeztet, hogy az állami adósságlevelek tömegének növekedésével az emelkedő kamatfizetési kötelezettségek teljesítése végett a kormányzatnak növelnie kell az adókulcsot, aminek terhét minden polgár érzi, ezért „Félszegnézet az, amely az államadósságunk jelentőségét túlozva, azt egyenesen vagyonszaporító tényezőnek nyilvánítja" (Kautz [1875] III. 214. o.). Azaz mondhatná ma Robert Barro, az államadósági kötvények nem jelentenek vagyontárgyat, hanem jövőbeli adókötelezettséget. És az államadósági kötvények növekvő állománya növeli a spekulánsok táborát, mutat rá Kautz a kötvényfinanszírozta állami kiadások további negatív vonására (uo. 204–214. o.).

Bár tagadja az általános túltermelési válságokat, legtöbb kortársától eltérően mégis elismeri azok lehetőségét, arra hivatkozik, hogy a vállalatok közötti szoros kapcsolat s a hitelkapcsolatok összefonódása következtében, ha valahol a gazdaságban fennakadás keletkezik, az nyílsebesen terjed tovább, egyre egyetemesebbé válik s néha a világ minden pontján érezhető. Az 1929/33-as világválság kitörése előtt 54 évvel írta Kautz e sorokat.

Arra is rámutat, hogy a „... a forgalmi krízisek legtöbbször jótékony következésűek is. Sok új termelési cég, sok új találmány és felfödözés, technikai, üzleti és törvényhozási reform ily krízisek köszöni létét" (Kautz [1875] VI. 265. o.). És a válság pozitív hatásai között említi Kautz a később Schumpeter által ábrázolt alkotó rombolást, azt, hogy a válság következtében a vállalatok közül „... a káros és életképtelen mindenütt elsöpörtetik..." (Kautz [1875] II. 265. o.).

*

Kautz ugyan az absztrakciómódszer elvetésével a gazdasági élet törvényszerűségeinek a kutatásában nem járt helyes úton, de kutatásiköré t azönérdekkövetésének ábrázolásán túlnövő kiterjesztésével, azzal, hogy gondolatait nem skatulyázza be a törvények után kutató gazdasági rendszerek merev logikai keretei közé, hanem olyan tényezőkkel is számol, amelyeket a közgazdász az absztrakció során kénytelen elhagyni, így a gazdasági élet olyan sajátosságaira mutatrá, amelyek hiányoztak az uralkodó áramlatoknál. A gazdasági élet szereplői sokoldalúbban tárulnak elénk, mint a hagyományos közgazdaságtanban.

A munkás Kautznál nem egyszerűen csak termelési tényező, mint ahogy a munka sem pusztán szerzésiforrás, hanem „... valódi erkölcsi és humanitárius tényezőként is jelentkezik, olyan tényezőként melynek még a szabad állami élet fejlődésére, meg az emberiség culturai növekedésére is határozó befolyása van, s melyet ezért nem átoknak és csapásnak, hanem valódi istenáldásnak kell tekinteni" (Kautz [1875] I. 95. o.). „... innen van, hogy bármilyen nehezéreessék is legtöbbször az embernek [a munka – M. A.], alóla magát kinem vonhatja, hanem mint léte egyik alaptörvénye előtt meghajol" (uo. o.). Hangoztatja, hogy „... a népesség, mint valódi alaptőke veszélyeztetése, politikai, vagy vallási türelmetlenségből történő zaklatása a nemzeti munkaerő legveszélyesebb csökkentése" (uo. 97. o.).

Kautz a magas munkabér híve, nemcsak azért, hogy a munkást jókarban tartsa, hanem mert a munkás általa erkölcsében is gyarapszik, megbízhatóbban, sikeresebben dolgozik, hűbb a céghez, kevesebb felügyeletet igényel. Háttérbe szorulna az opportunizmus, csökkennének a tranzakciós költségek, mondanák ma az új intézményi iskola képviselői.

Míg a hagyományos közgazdaságtanban az egyes társadalmi osztályok mint a termelési szolgálatok kínálói és mint a fogyasztási cikkek vásárlói jelennek meg a termelési szolgálatok, illetve a fogyasztási cikkek piacán, addig Kautznál a társadalmi osztályok nem éltöb-

betjelentenek.

Mindegyik osztály, írja „… szokás, tradíció, utánzás nyomán megannyi különöntudatú egészként jelentkezik, azonos célokpolitikai és sociális törekvések által kitűnik, élettartás, erkölcsök, világnézet szerint egy bensőlegösszetartozó, homogén csoportot képez, ép azért nemcsak a politikában, hanem a nemzetgazdaságban is figyelmet és méltatást követel" (uo. 244. o.).

Mivel Kautz nem örök motívumból, az önérdek által serkentett gazdálkodó alany magatartásából kívánt elméleti rendszert létrehozni, túl tudta magát tenni azokon a korlátokon, amelyeket ez az eljárás állít a gazdasági folyamatok történelmi megközelítésének, az intézményi tényezők hatásának a zelméleti rendszerben való figyelembevétele elé. Sőt, rámutat arra, hogy az önérdek követése nem volt mindig a gazdasági cselekvés irányító motívuma. „Voltak olyan idők és világkorok, amikor egyéni tulajdon és individuális szabadság nem képezték a gazdasági jogrend egyedüli alapzatait; s hogy, a lehetőlegjobb haszon elérésére célzó törekvés, megszerzési vágy… meg versenyelv, nem voltak kizárólag azok a rugók, melyek szerint a társadalmi javak és termelvények előhozattak és forgásuk, megoszlásuk végbement" (Kautz [1896] 19–20. o.).

Főleg Széchenyi hatása lehetett Kautznál az, hogy rámutat arra, hogy az intézmények nem semlegesek a gazdasági folyamatok alakulását illetően, hanem egy ideig segítik, majd gátolják a gazdasági fejlődést, azaz a történelmi fejlődés során saját ellentétükbe csapnak át. A feudális viszonyok a mezőgazdaságban, írja, kezdetben összhangban álltak a műveltségi viszonyokkal, később „… az anyagi fejlődést lankasztó teherévé változtak" (Kautz [1875] II. 61. o.). A céhrendszer „… az ipar első fejlődési stádiumában… jótékony hatást gyakorolt" (uo. 163. o.). A termelési eljárások tökéletesebbé válásával, a gépi nagyüzemi termelés kialakulásával „… a céhek további fennállása lehetetlenné válik" (uo. 165. o.). Történelmietlennek tartja azt a felfogást, amely a jelenben fennálló elavult, a jelenkor követelményeinek már meg nem felelő intézményeket a történelem korábbi időszakára vonatkoztatva is helytelennek ítéli meg, holott azok a maguk korában nagyon hasznosak voltak.

Ugyancsak nagyon közel áll Széchenyi felfogásához Kautz ama gondolata, hogy minden intézményi változás „rendkívül nehéz crízisselés hánykolódással szokott karöltve járni, egészosztályokat állásukban megrendít s mindig sok időbe és még több egyéni és közületi áldozatokba kerül, míg a régi teljesen kiküszöbölve, az új biztosítva leend…" (Kautz [1875] II. 165. o.). „Míg másfelől minden hosszabb halogatása a gazdasági reformoknak a nemzet szellemétannyira megbéníthatja, hogy áldásos előrehaladásra mindaz ösztön, mind az erő máig hiányzand" (Kautz [1875] I. 299. o.).

Az intézmények fejlődést elősegítő vagy gátló hatásának hangoztatása mellett Kautz rámutat arra is, hogy az ipar fejlődése viszont visszahatott az intézmények alakulására. Elősegítette a személyes szabadság megvalósulását, a rendi előjogok, a hűbéri viszonyok felszámolását, a szabad és racionális gondolkodást, megszüntette az előítéleteket, a régihez való makacs ragaszkodást, megszilárdította az ész és az akarat hatalmát a természet felett (Kautz [1875] II. 120–121. o.).

*

Kautz működése nagy hatással volt hazai kortársaira. Ezek közül is elsősorban tanítványát és utódját a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, Földes Bélát (1848–1945) kell kiemelni. Kautzhoz hasonlóan az egyén helyett a társadalmat tekinti vizsgálódásai kiindulópontjának. Tárgyát társadalomgazdaság-tannak nevezi. Az erkölcsi tényezőnek is fontos szerepet tulajdonít a gazdaságban. Szerinte is ahhoz, hogy az önérdek hasznos hatását kifejtse a gazdaságban, megfelelő belátásra, érettségre, a közérzület fejlettségére, az erkölcsi erők befolyásoló szerepére van szükség. Ugyanakkor hangoztatja, hogy az erkölcsi tényező ne homályosítsa el a gazdaságit. Ez esetben „… a felvilágosult egoizmus nem jön ellentétbe a közérdekkel" (Földes [1905] 42. o.). A magán- és társadalmi érdekkonfliktusát Földes szerint is az államnak kell feloldania. Azt tartja azonban, hogy az önérdek nem felvilágosult, így „… lehetetlen aversenyt egyetlen regulátorként elismerni" (uo. 55. o.). A tanulmány szerzője megkívánja jegyezni, hogy amikor 1942-ben közgazdaságtanból szigorlatozott, professzorának, Erődi-Harrach Bélának – szintén Földes tanítványa lévén – nem volt írott tananyaga, így Földes *Társadalmi gazdaságtan*át írta többek között elő szigorlati anyagként, Földes könyvén keresztül, tehát anélkül, hogy tudtuk volna, Kautz gondolatait is megismertük.

A két világháború közötti időszak két legjelentősebb hazai közgazdász professzoránál, Navratilnál és Hellernél nyomokban szintén megtalálható Kautz hatása, Földes-tanítványa lévén mindkettő.

Navratil (1875–1952) sem ismeri el, hogy a gazdasági élet természetes rendjét a magára hagyott ellentétes erők szabad küzdelme biztosítaná a legjobban. „A 19. század története… csakhamar bebizonyította ennek az ellenkezőjét" (Navratil [1936] II. 739. o.). Kautz és Földes hatása lehet Navratilnál, amikor a vállalkozótól és a munkástól is azt várja, hogy ismerjék fel jól felfogott érdeküket. „… a vállalkozói értelemnek is fejlődnie kellett, hogy az üzleti munkabér-kalkulálásnál… egyben saját jólfelfogott haszna szempontjából is ne csak magát nézze, hanem a mánál is tovább tekintsen" (Navratil [1936] I. 594. o.). De a munkásság oldaláról is be kell látni azt, hogy „… a vállalkozó megfelelő jövedelme nélkül termelés nem folytatható…" (uo. 595. o.). Ezért nem követelhet

olyan béreket, amelyek nincsenek arányban e munkaszolgáltatás értékével, így a vállalkozó azokat nem fizetheti meg. A tőkés gazdaság bajainak orvoslását Navratil sem az automatizmusoktól várja, hanem végső soron az állam gazdasági beavatkozásától.

Heller Farkas (1877–1954) határhaszon-elvre építi elméleti rendszerét. Ezen az alapon állva a versenynek csak a kedvező hatásait tárulnak elénk. Az *Alkalmazott közgazdaságtan*ában vis zonta valóságos gazdaságot írja le, és annak ábrázolását nem kényszeríti merev elméleti keretek közé. Közgazdaságtana e me második kötetében arról ír, hogy „… a gazdasági szabadság, mint egyedüli szervezési elv nem állotta ki az élet próbáját. Ösztönző erejei gen nagy, de az önzés számára olyan tágteret nyújt, hogy abból komoly társadalmi bajok származnak" (Heller [1947] II. 23. o.). A közgazdaságtudománynak a gazdasági összefüggések feltárásához szüksége van a gazdasági szabadság feltételezésére. „… a verseny feltételezése becses megismerési eszköz" (Heller [1937] 193. o.). Azonban „…a heurisztikus eszközből… gazdaságpolitikai elv lett" (uo.). A verseny szabadsága a mi korunkban „… olyan gazdasági erők fejlődéséhez vezetett, melyek az erők szabad játékára és kölcsönös egyensúlyozására alapított képbe nem illenek bele" (Heller [1935] 177. o.). Ahol a gazdasági mechanizmus a társadalom magasabb céljaival összeütközésbe kerül, ott „… az állam nak vezetnie és szabályoznia kell…" (uo. 176. o.).

Kautzéhoz hasonló gondolatokat ma is találhatunk a közgazdasági irodalomban azoknál, akik a jóléti közgazdaságtant művelik, vagy nagyobb szerepet szánnak az állam gazdasági beavatkozásának. Ezzel kapcsolatban idézzünk egy-két mai szerzőt. Mintha csak Kautzot olvasnánk a jóléti közgazdaságtan kiváló képviselőjénél, Nobel-díjas Amartya Sennél, amikor arról ír: „… az erkölcsileg helyes üzleti magatartás maga is hozzájárulhat a gazdasági teljesítményhez. Ez utóbbi a közvetett út, a felvilágosult önérdek útja" (kiemelés tőlem – M. A.) (Sen [1993] 108. o.). A közgazdaságtan megvizsgálja azokat a mechanizmusokat, írja Samuelson és Nordhaus, „… amelyek esetében a javított láthatatlan kéz hatékonyabb lehet, mint… a tiszta szabadversenyes… mindtöbb tevékenységtartozik közvetlen szabályozásés ellenőrzésalá" (a szerzők kiemelése – M.A.) (Samuelson–Nordhaus [1988] 1027. o.). Vagy „lehetséges-e, hogy a kormányzatok valamiféle semlegesgazdaságpolitikát folytassanak, vagy, hogy egyáltalán ne legyen gazdaságpolitikájuk? vetifel Samuelson és Nordhaus a kérdést – Napjainkban, amikor a kormányzatok nagy méreteket öltöttek, költségvetési, vagy monetáris politikáról valólemondásthangoztatni annyi, mintha a kormányzat halottnak nyilvánítaná önmagát. A költségvetés önmagától biztosan nem kerül egyensúlyba a pénz nem képes szabályozni önmagát." (Uo. 996. o.).

Vagy menjünk vissza magához Keyneshez: „A világot nem úgy kormányozzák felülről, hogy a magán és társadalmi érdek mindig egybeessen… Nem helyes azt levezetnia közgazdaságtan elveiből, hogy a felvilágosult önérdek mindig a köz érdekében cselekszik.

Az sem igaz, hogy az önérdek általában felvilágosult, a saját érdekeikben elszigetelten cselekvő egyének sokkal inkább tudatlanok és túl gyengék ahhoz, hogy ezeket elérjék." (Keynes [1931] 312. o.)

Különösen a postkeynesi közgazdák kerülnek közel Kautz felfogásához, amikor amiatt panaszkodnak, hogy gazdasági és politikai erővel rendelkező társadalmi csoportok önérdeküket által hajtva a nemzeti jövedelem újraelosztásával igyekeznek jövedelmüket más rétegek, a gyengébbek rovására, az erősebb javára növelni. A civilizált társadalomnak szerintük meg kell találni a módját annak, hogy a jövedelempolitika, ár- és bérellenőrzés és más módszerek révén korlátozza tagjai között a jövedelemelosztás terén fennálló konfliktusokat. Ezáltal a társadalom számára biztosítja a termelés maximumát, a lehetséges legnagyobb jólétet (Davidson [1991] 91–1040. o.).

A Kautzról szóló cikkemben a súlyt a magyar nyelven megjelent munkáira, különösen a *Nemzetgazdaságtan és pénzügytan* c. művére helyeztem, amelyről Földes Béla, a magyar közgazdasági irodalom egyik kiemelkedő egyénisége azt írta, hogy emű „… volt az első nagy, az európai tudomány színvonalán álló rendszere a közgazdaságtannak magyar nyelven" (Földes [1929] 314–315. o.). A célom annak a bemutatása volt, miként helyezte Kautz a magyar közgazdasági oktatást a Nyugaton már régen elavult kameralizmus helyett teljesen más, Nyugaton is korszerűként elismert elméleti alapokra. Magyar kortársai is ezt tekintik főteljesítményének.

Kautz életművének jellemzése azonban csonka maradna, ha nem beszélnénk az 1860-ban Bécsben német nyelven megjelent elmélettörténeti munkájáról, amely az idő folyásával, különösen azóta, hogy Jevons fő művének, a *Theory of political economy*nak az előszavában hivatkozott Kautz ekönyvére, nemzetközi hírnevet biztosított neki.

Hazánkban e mű a maga korában nem vált igazán ismertté. A 19. században Magyarországon alig találkozunk rá való utalással, az elmélettörténet nem szerepelt a hazai főiskolák tanrendjében. A nemzetközi irodalomban viszont mind a mai napig gyakran hivatkoznak rá. Különösen azt említik meg vele kapcsolatban, hogy Gossenre való utalás nála bukkan fel először. Világszerte Gossen felfedezőjeként említik. E könyv 10 évkutatómunkájának bámulatos teljesítménye. Könyve az ókortól kezdve öleli fel a közgazdasági gondolat történetét. Foglalkozik az ókori indiaiak, irániak, föníciaiak, kínaiak, egyiptomiak, babiloniak, zsidók, a régi görögök és rómaiak közgazdasági nézeteivel, a középkori közgazdasági eszmék-

kel. Kora közgazdasági irodalmát országokra bontva mutatja be. Elénk tárul, miként fejlődött ki a közgazdaságtan az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Belgiumban, Hollandiában, Svájcban, a skandináv országokban, Lengyelországban, Oroszországban, Magyarországon. Kautz könyvének megjelenése igilyen átfogó, részletes elmélettörténeti mű még sehol a világon nem jelent meg. Gossen tevékenységéről még honfitársa, Roscher is elfeledkezett elmélettörténeti munkájában. Kautz e művére neves közgazdák egész sora hivatkozott s hivatkozik napjainkban is. Gossen mellett utalnak arra is, hogy felismerte, többek között, Cantillon jelentőségét, s már 1860-ban hivatkozott Marx 1859-ben megjelent *A politikai gazdaságtan bírálatához* c. művére is. Kautz egyébként megírta a magyar közgazdasági gondolat történetét is. Ehhez latin és német nyelvű tanulmányok tömkelegét dolgozta fel a korai időszak viszonylag gyér számú magyar nyelvű irodalma mellett. Szinte minden hazai közgazdasági jellegű publikációra felfigyelt. E vaskos műve Pesten jelent meg 1868-ban.

A közgazdasági gondolat történetéről Kautz azt írja: „Misem segítie lő annyira valamely tudomány igazságának megértését, mint az, hogy ha tudjuk, mily eszmék és nézetek uralkodtak az előbbi időben…" (Kautz [1875] I. 44. o.).

A német történelmi iskola módszere egyoldalú volta ellenére kedvezően hatott Kautz e hatalmas munkájára. Kautz e művében az egyes elméletek létrejöttét mindig a kor társadalmi viszonyaiba beágyazva igyekszik megmutatni. A történelmi szemlélet alkalmazásával az egyes közgazdasági iskolák történelmi hivatását sikerült többé-kevésbé helyesen felismernie. Helyesen mutatott rá például arra, hogy „…a társadalmi élet és a nemzetgazdaságtan elméletei nemcsak világosan látható, hanem teljesen természetes összefüggésben vannak azzal a korral és néppel, amelyhez megalapítóik tartoznak" (Kautz [2004] 26. o.). Ebből a szempontból tárgyalva a közgazdasági elméletek létrejöttét Smith szel kapcsolatban például megállapítja, hogy a gazdasági szabadságért, az emberek és nemzetek közötti vámfal lebontásáért küzdött a feudális elnyomással, a szolgasággal, a jobbágysággal szemben, és nézeteivel hozzájárult ahhoz, hogy a feudális európai társadalom polgárivá alakuljanak át (uo. 346. o.). Smith nézeteinek a fogyatékosságát is történelmi szempontból nézi. „Nem Smith hibája az, hogy sok mindennel nem foglalkozott, számos, egyébként fontos területnek nem szentelt kellő figyelmet, ennek oka egyszerűen az, hogy nem volt még kellően fejlett a gazdasági élet és a népek gazdasági kultúrája, amelyet ő alapul vett tanai kidolgozásakor, állításainak bebizonyításakor és általában kutatásai során ahhoz, hogy anyagát szisztematikusan, teljesen feldolgozza" (uo. 344. o.). Teljesen helytálló az a jellemzés, amit a romantikus A. Müllerről adott. Rámutat arra, hogy Müller műveia francia forradalmat követő korszak termékei, amikor is a forradalom ellenfelllépő reakció arégi viszonyokrestaurálása után kiált…" (uo. 490. o.), és éppen ezek az írások azok, amelyekben a reakció ennek a restaurációnak a jogosságát és szükségességét a közgazdasági érdekek területén igyekezett kimutatni. Ricardótúgy jellemzi, mint aki „az akkor felemelkedő pénzes és tőkés osztálynak igaziképviselője, a hatalmas földbirtokos rendtúlnyomó befolyásával és azennek előnyére bevezetett, deatöbbirend érdekeivel szögesenellenkező gabonatörvényekkel és behozatali vámokkal kíván szembeszegülni (uo. 375. o.).

Kortársai Kautzot elsősorban a korszerű magyar közgazdaságtan első nagyképviselőjeként ünnepelték.

Kautz életművének a méltatását legszebben Földes Béla fejezi ki. „Kautz legnagyobb érdemét abban találta, hogy az európai tudományt bevezette hozzánk… így vált ő magasabb értelemben a nemzet fiává, a nemzeteredményekben gazdagés áldásos emlékű munkásává, kinekemléke a magyartudomány történetében soha nem mehet feledésbe" (Földes [1911] 211. o.).

Hivatkozások

Davidson, P.: *Controversies in Post Keynesian Economics*. Edvard Elgar, England, USA, 1951 .

Földes Béla: *Társadalmi gazdaságtan elemei*. Athenaeum, Budapest, 1905.

Földes Béla: *Kautz Gyula ig. és rendes tag emlékezete*. Emlékbeszédek XV. kötet. MTA, Budapest, 1911.

Földes Béla: *Kautz Gyula emlékezete*. MTA, Budapest, 1929.

Heller Farkas: *A gazdasági liberalizmus elméleteés bírálata. Ünnepi dolgozatok születésének 60. és egyetemeitanári kinevezésének 30. évfordulója alkalmából*, Gergely R. könyvkereskedésének kiadása, Budapest, 1935.

Heller Farkas: *Korunk gazdasági bajai és a közgazdasági tudomány*, MTA, Budapest, 1937.

Heller Farkas: *Közgazdaságtan II. Alkalmazott közgazdaságtan*, Mérnöki továbbképzőIntézet, Budapest, 1947.

Kautz Gyula: *Nemzetgazdaságáltalánostanai*. Franklin Kiadó, Budapest, 1875.

Kautz Gyula: *Roscher Vilmos és a történelmi módszer a közgazdaságtanban*. MTA, Budapest, 1896.

Kautz Gyula: *A nemzetgazdaságtan irodalmának történetifejlődése*. Aula Kiadó, Budapest, 2004.

Keynes, J. M.: *Essays in Persuasion, reprint in The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. IX. 1972. Macmillan, London, 1931.